
voor willen pleiten de historie van het protestantisme in Nederlandstalig België altijd in relatie tot de ontwikkelingsgeschiedenis van het protestantisme in Nederland te bestuderen.

Ter beantwoording van de onderzoeksvraag zijn alle nummers van het tussen 1927 en 1947 uitgegeven VPCO-orgaan *De Torenwachter*, voor zover zij de tand des tijds hebben doorstaan, op stelselmatige wijze, in chronologische volgorde en in hun geheel doorgenomen.⁷ Als enige organisatie in Nederlandstalig België die zich tussen 1922 en de late jaren tachtig als pleitbezorgster van onderwijs op protestants-christelijke grondslag heeft opgeworpen, geeft de VPCO in haar mededelingenblad *De Torenwachter* een representatief en alomvattend beeld van het (indertijd bestaande) protestants-christelijke schoolwezen in Vlaanderen en de motivatie die de op- en uitbouw van dit schoolwezen moest rechtvaardigen. Wie de geschiedenis van het protestantse onderwijs in Vlaanderen wil bestuderen, kan niet om de VPCO en *De Torenwachter* heen – sterker nog: als unieke bron van dit type onderwijs dient ieder onderzoek naar (de historische ontwikkeling van) de Vlaamse scholen met de Bijbel met een grondige analyse van het VPCO-verenigingsblad te *beginnen*. Hiermee is overigens niet gezegd dat de VPCO zelf representatief mag heten voor het gehele Vlaamse protestantisme: zoals zal blijken, waren de gereformeerden in de protestants-christelijke schoolvereniging oververtegenwoordigd, terwijl in *De Torenwachter* onophoudelijk werd geklaagd over de ‘onverschilligheid’ die men in de door de VPCO beoogde achterban waarnam. Aan een terugblik op de werkzaamheden van de VPCO gaf de in Vlaanderen woonachtige, gereformeerde Nederlander R. Zwaan (1915-1994) zelfs de veelzeggende titel ‘Christelijk onderwijs sloeg in België niet aan’.⁸ De VPCO richtte zich weliswaar tot alle protestanten in Vlaanderen, maar haar voorlieden bedienden zich van argumenten die overduidelijk waren afgestemd op een orthodoxe achterban; onder uitgesproken vrijzinnige of liberale protestanten in Vlaanderen, wier getal in de behandelde periode relatief klein was, leefde het ideaal van protestants-christelijke scholen niet of nauwelijks.

Nederlandse aanwezigheid in het Vlaamse protestantisme na 1830

In 1830 scheidden de voormalige Oostenrijkse of Zuidelijke Nederlanden zich onder andere uit misnoegdheid over protestantse invloeden uit Den Haag van het nog jonge Koninkrijk der Nederlanden af. Voorheen hadden de weinige protestantse kerkgemeenten in het ongedeelde Limburg, dus ook in het deel dat nu tot België behoorde, en in de provincie Luik geressorteerd onder de classis Maastricht van de Nederlandse Hervormde Kerk (NHK). De

⁷ Enkele nummers uit de tweede tot en met de vijfde jaargangen en de tiende jaargang van *De Torenwachter* vallen in het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800-heden) te Amsterdam te raadplegen. Daarnaast bezit de Koninklijke Bibliotheek van België te Brussel alle nummers van de vierde tot en met de negende jaargangen (m.u.v. nummer 8.4), alsmede nummer 10.1 en nummers uit juni 1946, oktober 1946, december 1946 (alle behorend tot jaargang 19), februari 1947 en april 1947 (beide behorend tot jaargang 20).

⁸ R. Zwaan, ‘Christelijk onderwijs sloeg in België niet aan’, in: A.P. Crom e.a. ed., *Anderhalve eeuw gereformeerden in stad en land XII. Buitenlandse kerken* (Kampen 1986) 17-18.